

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ ПІДРОЗДІЛ «МИКОЛАЇВСЬКА ФІЛІЯ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КУЛЬТУРИ І
МИСТЕЦТВ»**

**ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ХОРЕОГРАФІЇ**

Ширко Аліна Володимирівна

ХОРЕОГРАФІЧНА КАРТИНА «Цариця Єгипту»

Пояснювальна записка

до творчого проекту – кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»
зі спеціальності 024 «Хореографія»

Науковий керівник:
кандидат мистецтвознавства, доцент
Сапак Наталія Вікторівна

Миколаїв – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи реалізації творчого проєкту.....	6
1.1 Історія та культура Давнього Єгипту.....	6
1.2 Клеопатра – найяскравіший представник Давнього світу.....	9
1.3 Використання образу цариці в мистецтві.....	11
1.4 Клеопатра – як джерело балетмейстерських пошуків.....	15
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ 2. Художня характеристика творчого проєкту.....	21
2.1 Лібрето.....	21
2.2 Форма, жанр, різновид та стилістика. Ідейно-тематичний аналіз.....	22
2.3 Композиційно-архітектонічна побудова.....	24
2.4 Сценарно-композиційний план.....	24
2.5 Дійові особи та їх характеристика.....	27
2.6 Характеристика музичної основи хореографічного твору.....	26
2.7 Сценографія.....	27
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Актуальність теми. Відомо, що мистецтво Стародавнього Єгипту – це одне з надзвичайних, дивовижних та найзагадковіших культур на Землі. Археологи та вчені й досі досліджують і вивчають історію цієї всесвітньої культури. Головними витворами були піраміди, гробниці, скульптури та настінний живопис, які служили зв'язком між божествами та людьми, перш за все фараонами. Частіше за всього використовувався образ жінки, а найвідомішою з усіх була – цариця Клеопатра.

Вже декілька тисячоліть можна побачити підвищений інтерес до таємничого образу правительниці Єгипту. Клеопатра затьмарила усіх, вона була владною, чарівною, зухвалою і проникливою жінкою, знала 8 мов, була автором книг з філософії, одиниць ваги, вимірювань і монетної системи, писала про зачіски та косметику. Але крім своєї краси й привабливості, єгипетська богиня мала гарне політичне мислення, яке допомогло з приходом до влади в Єгипті розпочати нову епоху піднесення та процвітання.

Тож досі залишається питання: чому Клеопатра, будучи такою величною, маючи сильний характер, спроможна керувати, не лише чоловіками, а й усією країною, підкорилася почуттям любові та довірила своє життя коханцю, який згодом знищив усе, чого вона досягла ?

Мета творчого проєкту – спираючись на історичний матеріал, стосовно видатних особистостей Єгипту та роки правління цариці, а також кінострічку «Клеопатра», створити практичну постановку, використовуючи виразні засоби хореографічного мистецтва. Спробувати поєднати рухи, притаманні для епохи Єгипту та сучасної хореографії.

Завдання творчого проєкту:

- ознайомитись з культурою та історією Єгипту, а також з головними життєвими подіями цариці в роки її правління;

- проаналізувати актуальність образу Клеопатри в мистецтві;
- перегляд кінострічок, балетів та вистав, присвячених розкриттю таємниць найвідомішої жінки Єгипту;
- розробити ідейно-тематичний аналіз хореографічної картини;
- провести аналітичну роботу щодо одягу, притаманному епохи Давнього Єгипту, спираючись на джерела живопису та кіномистецтво;
- підібрати музичний матеріал для хореографічної постановки;
- втілити на сцені практичну частину творчого проєкту.

Новизна творчого проєкту. Аналіз та дослідження років правління однієї з найзагадковіших жінок світової історії, вплив на танцювальне та кінематографічне мистецтво. Втілення на сцені хореографії епохи Давнього Єгипту в поєднанні з сучасним танцем.

Практичне значення творчого проєкту. Теоретична частина творчого проєкту може бути використана в навчальному процесі хореографами. Практична частина хореографічної композиції «Цариця Єгипту» може використовуватись як в колективах на базі будинків творчості, так і в професійному колективі на великій сцені театру, зі зменшенням або збільшенням кількістю учасників, збагаченням танцювальної лексики. Ця хореографічна картина є цілісним танцювальним номером, має декілька сюжетних ліній, які пов'язані між собою. Творчий проєкт не може бути поділений та використовуватися у якості окремих самостійних танцювальних номерів концертної програми.

Апробація творчого проєкту. Хореографічна картина «Цариця Єгипту» була показана на іспиті з «Мистецтва балетмейстера» (ВП «МФ КНУКіМ», ауд. 121, р.), на практичному показі творчих проєктів у актовій залі університету (Миколаїв, р.).

Структура та обсяг пояснювальної записки. Пояснювальна записка складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – сторінки, з них основного тексту – сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ

1.1 Історія та культура Давнього Єгипту

Одною з перших цивілізацій, яка виникла в північно-східній частині Африки і вже протягом багатьох тисячоліть продовжує відігравати важливу роль в історії людства, прийнято вважати єгипетський народ.

Розвиток Давнього Єгипту проходив у долині біля річки Ніл. Проте замість пустелі, яка існує в наш час, на цьому місці було безмежне болото, котре охоплювало всю територію. Поступово клімат змінився на спекотний, постійно зменшувався обсяг води і в результаті чого, зростала кількість населення. Більшість людей почали займатися землеробством, виготовляли знаряддя праці, предмети домашнього вжитку, одяг. У зв'язку з повільним, але постійним процвітанням господарства, населення мало змогу почати розвиток торгівлі та вирушати на пошуки незвіданих земель.

Деякий час на території Єгипту не було жодних держав, проте сформувалися дві цивілізації на Півдні та Півночі, які згодом утворили два розвинених царства – Верхній та Нижній Єгипет. Після довгих змагань між собою, вони все ж таки об'єдналися в єдину країну, котрою протягом трьох тисяч років правили царі-фараони. Виділяють три основні етапи: Старе, Середнє і Нове Царство.

В Давньому Єгипті все правління належало фараону, котрого на Землі сприймали як сина бога сонця - Амона. Найміцнішу панівну групу склали знаті та жерці. За допомогою чиновників влада керувала державою, а селяни, котрих було набагато більше, тільки сплачували податки. До того ж рабство було дуже поширеним явищем. Правління країною фараони передавали з покоління в покоління по жіночій лінії, маючи династичний характер. Таким чином, Єгипет став державою, яка почала формувати свою культурну спадщину.

Перш ніж почати характеризувати культуру Стародавнього Єгипту, слід зазначити, що найбільший вплив мала релігія й тісно з нею пов'язана міфологія. Вони представляли собою систему уявлень, основними джерелами якої були релігійні молитви й тексти богам, записи обрядів проводів і поховання тіла померлого.

Вагоме місце в єгипетських віруваннях займало потойбічне життя, особливо суд Осіріса. Люди були впевнені, що після смерті, душі притягувалися в підземне царство. Після проходження бога Анубіса, вони зважувалися богом Осірісом на терезах правосуддя. Якщо душа виявлялась грішною, її пожирали жахливі істоти, в той час, як праведні мали змогу жити в царстві. До того існувало повір'я, аби отримати безсмертя, тіло померлого повинно бути збережене. Таким чином, широковідомим явищем в Стародавньому Єгипті був спосіб муміфікації, тобто поміщення забальзованого і забинтованого тіла в споруджене монументальне вічне житло гробницю.

Єгиптяни настільки були впевнені в неземне життя, що їх світ був наповнений неабиякою кількістю богів та духів, котрі, частіше за всього, уособлювались в образі священних тварин, комах чи птахів. Зокрема, богами стали лев, дикий бик апіс, крокодил, гіпопотам, павіан, антилопа, газель, вовк, собака, кішка, баран, корова, свиня, коза. ібіс, гуска, гадюка, жаба, окремі види риб, скорпіон, багатоніжка, жук-гнойовик скарабей, бджола тощо. Особливе ставлення було до священних тварин, яких вшановували в храмах. На тих, хто наважувався вбити божественну тварину, чекала смерть у болючих муках.

Релігійно-міфологічне вірування значною мірою вплинула і на мистецтво Стародавнього Єгипту. Особливо це позначилося на архітектурі, скульптурі та живописі. Єгипетський народ був першим, хто освоїв техніку монументальних кам'яних споруд, а саме гробниць та храмів. Будуючи гробницю, її планували таким чином, щоб на верхніх рівнях знаходились предмети похоронних обрядів та статуї небіжчика, а під землею розташована камера для зберігання мумії в

саркофазі. Споруда із загостреним кінцем символізувала правителя як всемогутню й божественну істоту. Найвідомішими пам'ятками Давнього Єгипту є: піраміди фараонів Хеопса, Хефрена і Мікерена, Сфінкс, гробниця фараона Тутанхамона.

Що стосується скульптур, то їм властива симетрія, фронтальне положення, статична поза, беземоційне вираження обличчя. Але зображувались в різних ракурсах, «в анфас - очі та плечі, лице та ноги - в профіль, а торс - у 2/3 повороту»[10]. Проводячи аналогію з релігійно-міфологічними віруваннями, фігури простого люду були значно меншими, ніж фараонів та богів. Зазвичай, фараон зображувався у вигляді сфінкса, адже це один з символів Єгипту. Частіше за всього скульптори використовували такі матеріали, як алебастр, мідь, граніт та дерево.

Ще одним із способів збереження пам'яті про померлого і взагалі історії свого народу, є настінний живопис і кольоровий рельєф. Під час зображення розписів, майстри дотримувались чітких та лаконічних образів, геометричних ліній і контурів, певної послідовності в розташуванні на площині фігур. Одним з головних досягнень художників у стінописі стало зображення тварин, а саме котів, диких звірів, гусей, риб та чапель.

Не можливо не згадати, що єгипетський народ один з перших, зміг створити найдавнішу систему письма, котра складалась з ієрогліфів. Ці знаки послугували основою для формування алфавітної писемності, а також господарсько-лічильної системи. До давньоєгипетських творінь так само можна додати формування античної літератури, з котрої виникла європейська літературна творчість.

Отже, Стародавній Єгипет розвивався повільними, але дуже впевненими кроками, даруючи світові нові винаходи та мистецькі шедеври. А для поглиблення знань з історії та культури країни, в нагоді стали літературні праці: «Культура Стародавнього Єгипту» Кацнельсона И.С. та «Стародавній Єгипет.

Енциклопедія» Солкін В.В. У цих книгах детально описується становлення Єгипетської держави під впливом географічних та етнографічних факторів. Розповідається про культуру, релігію, побут країни, військову справу, а також розвиток мистецтв, таких як: література, писемність, театр та музика. Прочитавши дослідження відомих єгиптологів, деякі питання щодо таємниць Єгипту зникають.

1.2 Клеопатра – найяскравіший представник Давнього світу

У світі існує багато відомих особистостей, котрі зробили величезні внески в розвиток своєї країни. Стародавній Єгипет досяг найбільшого розквіту в період Нового царства, коли правили Тутмос III, Аменхотеп IV, Рамзес II. Проте правління династії Птолемеїв зупинилося на Клеопатрі VII. Сама вона стала останнім фараоном і найвідомішою царицею усіх часів.

Народилася Клеопатра в 69 р. до н.е. в місті Александрія, яке в той час було найрозвиненішим. Але її батько - Птоломей XII зовсім не мав хисту до правління, через що його вигнали з країни, яка була на межі економічної катастрофи. Не зважаючи на невдалі спроби жінок керувати державою, Клеопатра все одно спробувала взяти владу під свій контроль і вивести Єгипет з ганебного стану.

Але зійти на престол, по заповіту батька, вона мала змогу лише перебуваючи у фіктивному шлюбі із своїм молодшим братом так, як царювати наодинці жінка не має права.

Завдяки своїй чарівності, проникливості та вмінню одурманити чоловічий розум, вона отримала підтримку від Юлія Цезаря, котрий допоміг їй дістатися влади й позбутися потенційних спадкоємців, а саме сестри Береніки IV та молодшого брата Птолемея XIII. Ставши повноцінною царицею, Клеопатра була при владі двадцять два роки. За цей час вона відзначилась як правителька зі стійким характером, величезним розумом, вмінням блискуче вести дипломатичні

переговори. Також вона була поліглотом, їй була підвладна велика кількість мов: арабська, ефіопська, латинська, безсумнівно єгипетська, а також інші мови. Слід зазначити, що у вільний час вона грала на музичних інструментах, вивчала медицину, ораторське мистецтво, писала філософські книги, підручники про вимірювальну та монетну систему, матеріали щодо створення та використання косметичних засобів.

Не зважаючи на те, що цариця виглядала не дуже привабливо, маючи великий ніс та вузьке підборіддя, вона з легкістю спокушала чоловіків своїм чаруючим голосом, блискучим розумом, манерами та жестами при спілкуванні, тим самим з легкістю залишала спогади про себе надовго у їх пам'яті. А більшість представників сильної статі, були готові віддати своє життя за ніч з цією неймовірною жінкою. Також, відомо, що володарка на своїх рабах ставила досліди, перевіряючи, як діє яд.

Але найбільше Клеопатра прославилась завдяки своїм бурхливим романам з римськими полководцями. Саме ці драматичні історії стають джерелами натхнення при створенні більшості літературних творів та кінофільмів.

На першій же зустрічі, юна та розкішна Клеопатра здивувала та закохала в себе літнього Юлія Цезаря, потрапивши до нього в килимі у якості подарунка, для того, щоб її не помітили в палаці. Правитель усю увагу приділяв любовним стосункам з Клеопатрою, забувши про політичні справи в Римі. Він віддавав усе багатство, не шкодуючи для неї, а згодом і спільного сина, жодної дорогоцінності чи монети. У самому Римі правитель наказав виготовити позолочену фігуру його коханої, намагався змінити державний закон, щоб розірвати шлюб зі своєю дружиною Кальпурнією. Розлючений римський народ такою поведінкою Цезаря, влаштував змову проти нього, в результаті якого був жорстоко вбитий республіканцями.

Мріям Клеопатри про здобуття влади не тільки Єгипту, а й Римської імперії дійшов кінець, проте вона вирішила покласти свої надії, закохавши в

себе, на римського полководця Марка Антонія. У цариці це з легкістю вийшло, адже спираючись на деякі історичні матеріали вона йому полюбилася ще в чотирнадцятирічному віці. Знаючи, що в Антонія дуже пихатий та влюбливий характер, полюбляв усе блискуче та гарненьких дівчат, вона підкорила розкішним приїздом, в образі грецької богині. Так розпочався майже одинадцятирічний роман, сповнений любовними розвагами, розгульним життям, марнотратством й отриманням бажаного в будь-який момент. Але Клеопатрі довелося пережити й другу смерть коханого чоловіка, на цей раз у битві з племінником Цезаря, якого звали Октавіан. Вона намагалася його вразити своєю чарівністю та красномовством, як і своїх колишніх чоловіків, проте нічого не вдалося. Для того, щоб уникнути ганьби і бути прив'язаною кайданами до візка Октавіана, створила самогубство. Останніми словами Клеопатри були: «Ці зап'ястя створені для того, щоб носити коштовності, а кайдани (...) - для плебеїв та злочинців. (...) Ніколи цариці Єгипту не бути переможеною!» [15]

Існує декілька легенд щодо смерті найвідомішої правительки Давнього Єгипту. У першій версії, її вкусила отруйна змія, котру пронесли в палац у кошику з фруктами. А за іншими припущеннями, Клеопатра за декілька днів до смерті досліджувала, який яд найшвидше і безболісно приведе до гибелі. А в день сконання, знайшли прикрасу, в якій знаходилась отрута, а також двох служниць, лежачих біля своєї цариці.

Так завершилося правління найвеличнішої володарки Єгипту, яка стала «останнім фараоном» у своїй династії. Її життя було настільки надзвичайним, дивовижним і моментами таємничим, що образ непереможної жінки залишиться у пам'яті багатьох назавжди.

1.3 Використання образу цариці в мистецтві

Клеопатра була й залишається на сьогоднішній день, найпопулярнішою особистістю в різних сферах мистецтва. Багато поетів присвячували свої

літературні твори саме цариці Єгипту, яка залишила про себе безліч таємниць, проте зберегла образ непереможної жінки.

Велику популярність набрав, серед читачів, історико-пригодницький роман, автором якого є англійський письменник Генрі Райдер Хаггард. Цим романом автор обов'язково вразить тих, хто полюбляє читати про стародавнє життя єгипетського народу, захоплюється книгами про таємничі пророцтва, магію, але найбільшим скарбом для них буде розповідь про любовні історії божественної спокусниці і просто чарівної жінки – Клеопатри.

Образ надзвичайної та непереможної цариці Єгипту використовували й інші письменники у своїх творах: Георг Еберс в історичному романі «Клеопатра», Маргарет Джорж в однойменному романі, головною героїнею, якого є сама Клеопатра, Марія Хедлі «Цариця царів», Теофіль Готьє в новелі «Ніч, дарована Клеопатрою». Образ останньої представниці династії Птолемеїв надихав і поетів згадувати її у своїх віршах. Авторами цих загальновідомих творинь є: Олександр Пушкін, Валерій Брюсов, Олександр Блок та Анна Ахматова.

Також Клеопатра була джерелом натхнення у майстрів живопису та скульптури. Вже декілька століть вони продовжують створювати мистецькі шедеври. Дуже часто автори полюбляли зображувати на полотні трагічну смерть оголеної цариці зі змією в руці, називаючи картини «Смерть Клеопатри» або «Помираюча Клеопатра»[8]. Ще одним з провідних сюжетів живопису та скульптури того часу є відображення любовних стосунків володарки Єгипту з полководцями Риму, назвою яких були: «Клеопатра й Цезар», «Клеопатра й Антоній». Найвідомішими творцями є: Гвідо Каньяччі (Додаток А), Антуан Ріваль (Додаток Б), Якоб Йорданс, Тьєполо Антоній, Річчі Педріні та інші.

Не відстають і вчені астрології. Віденські астрономи, відкривши величезний астероїд, запропонували назвати його в честь останнього фараона –

Клеопатри. Ще однією космічною пам'яткою являється кратер на Венері, також проголошений ім'ям відомої цариці.

Культура Древнього Єгипту, а особливо Клеопатра безсумнівно вплинула на наше розуміння краси. Сучасні дівчата дуже часто застосовують чорні стрілки у своєму макіяжі, проте більшість, навіть не здогадуються, що мода на них з'явилася ще в період правління цариці. Але в ті часи стрілки були не прикрасою, а як ліки, перешкоджаючи розвитку інфекцій та різних захворювань очей. Також виникла тенденція серед жінок, робити коротку стрижку та прямий чуб, яка наслідувала образ Клеопатри.

Найвідоміші дизайнери також знайшли своє натхнення в постаті єгипетської правительки. У ХХ столітті в модних спільнотах все частіше почали виникати колекції, створені на основі поєднання, абсолютно протилежних тематик, а саме античних мотивів та голлівудського гламуру.

Так вперше на подіумі з'явився одяг від дизайнера Джона Гальяно. Своїм моделям він у волосся додав золоті прикраси, очі підвів блакитними тіннями та чорними стрілками. Все це гармонійно поєднувалося з сукнями в стилі античності (Додаток В).

Тема Древнього Єгипту з'явилася і в кутюрній колекції від модного будинка Christian Dior. Модельєр вклав багато дорогоцінного каміння в підвісок, сережок, корон та масок фараонів (Додаток Г).

Наступним експериментував над одягом модельєр Олександр Маккуїн. На його показі моделі були вдягнені в латексні костюми, а також на них була яскраво відображена мода на прямі чубки, сині тіні та чорні стрілки (Додаток Д).

У колекції від Givenchy дизайнер вже менше спирався на тенденції Єгипетської країни. Але застосував в своїх образах ієрогліфи, леопардові принти та мозаїку у вигляді сонця (Додаток Е).

І звичайно ж, відома французька компанія Chanel також створила колекцію Люкс, назва якої пішла від золота. Саме тому весь одяг, взуття та прикраси були золотого кольору (Додаток Ж).

Аналізуючи сучасне мистецтво, неможливо не згадати про те, як найвідоміша жінка Єгипту справила враження на кіномистецтво, адже режисери і по сьогоднішній день продовжують створювати нові фільми та мультиплікації.

Цій античній особистості присвячені десятки фільмів, але лише одному присвятили номінацію на Оскар. Головну героїню грали багато акторок: Вівен Лі, Софі Лорен, Олена Коренева, Колбер, Моніка Белуччі, але світові найбільше запам'яталась - Елізабет Тейлор. До речі вона перша акторка, яка заробила гонорар в мільйон доларів.

Кінофільм «Клеопатра», створений 1963 року, став найвідомішим та найдорожчим в історії Голівуда. Режисером був Джозеф Манкевич, а в головних ролях в пеплумі, тобто історичному фільмі, який знімався тривалий час, з використанням античної чи біблійної теми, зіграв дует Елізабет Тейлор та Річард Бертон. Велику кількість грошей витратили на зйомки в різних країнах, а саме в Іспанії, Італії та Англії.

Сюжет розгортається навколо життя Клеопатри, жінки, готової на все, аби зберегти свій народ, а також описуються любовні стосунки з Юлієм Цезарем та Марком Антонієм. Вона полонила не лише правителів Риму, а й глядачів своєю красою, проникливими очима, манерою поведінки та стійким характером, завдяки якому вступила в боротьбу за владу.

Основні події фільму відбувались на основі реальних історичних подій в роки правління Птолемеїв, тому сюжет був відомий тим, хто хоч трохи знає історію. Але через постійне зупинення зйомок, зміни режисерів та знімальних майданчиків, допустимі деякі сюжетні відхилення.

Проте під час перегляду, глядача обов'язково вразять масштаби та зовнішній вигляд знімальних майданчиків та декорацій, а також величезна

кількість задіяних людей. Адже в більшості скульптурах все розроблено до дрібниць, а створювались лише для того, щоб потрапити в кадр одноразово.

Жіночу статтю, напевно, вразить чисельність образів Клеопатри, які постійно змінювались під час фільму.

Що стосується акторської гри, то інколи вона дуже пафосна та нещира, через що складається враження награності. Через те, що фільм спершу був відзнятий на шість годин, а потім обрізаний до чотирьох, деякі дії героїв можуть здатися глядачу дивними та незрозумілими. Але все одно актори після перегляду, залишають незабутні спогади. Яскравим прикладом є образ Клеопатри, в ролі якої була Елізабет Тейлор. Вона настільки запам'яталась світові, що стала окремою легендою, навіть при згадуванні самої єгипетської цариці.

Окрім номінації на премію Оскар у 1964 році, до речі двічі, цей фільм отримав премію Національної ради кінокритиків США, а також премію Золотого Глобуса, як найкращий фільм, актор, режисер та актор другого плану.

Пеплум «Клеопатра» став відомим ще до виходу у світ, саме тому отримав оцінки від неймовірного захоплення до шаленого негативу. Але все одно він залишається найвідомішим фільмом епохи Старого Голівуда.

1.4 Клеопатра – як джерело балетмейстерських пошуків

Як вже згадувалось раніше, цариця Єгипту значно вплинула на різні сфери мистецтва. Її життєву історію брали в ті часи й продовжують зараз брати за основу для своїх творчих задумів багато мистецьких діячів, у тому числі й балетмейстри. А все тому, що образ Клеопатри став легендою у всьому світі й кожному нову епоху, міф здобував іншого сенсу.

Опрацювавши літературні джерела та відеоматеріали, можна зробити висновок, що весь час балетмейстри намагаються розкрити таємниці найвідомішої єгипетської жінки. А в честь чого створюють безліч

хореографічних вистав, які можуть відрізнитися як сюжетом, так і танцювальною стилістикою.

Одним з таких варіантів є балет «Єгипетські ночі», балетмейстером якого являється М. Фокін. Створений на честь приїзду до Росії шаха з Персії. Спеціально до цього одноактного балету, музичний супровід був написаний композитором А. Аренським, джерелом якого стала новела письменника Теофіля Готье «Ніч, дарована Клеопатрою». Більшість критиків вважали цю хореографічну композицію нетрадиційною, адже була відсутня виворотність, класична школа, а танцювальні пози зображувались на основі настінних фресок в єгипетських храмах та пірамідах. Через декілька років спектакль отримав назву «Клеопатра» і був доданий Сергієм Дягілевим до програми «Російські сезони», яка проходила в Парижі. Проте сценарій був трохи видозмінений, через появу нових музичних композицій для зацікавлення публіки. Роль головної героїні отримала відома танцівниця Іда Рубінштейн. Вона найкраще запам'яталась глядачам через свою харизму, непередбачувану акторську гру, а особливо розкутість під час постільних сцен, яка змушувала не лише глядача та оркестрову групу затамувати подих, а навіть самих артистів.

Усі сюжетні дії в балеті відбувалися в єгипетському храмі, де одразу показали закоханих – прислужницю Береніку та юного мисливця Амуна. Але з появою незрівнянної цариці Клеопатри, за ніч, проведену з нею, він готовий віддати своє життя, випивши вранці яд. Не зважаючи на Амуна, правителька урочисто зустрічає полководця Риму – Марка Антонія, надівши на нього вінок з лаврового листя. Що стосується фінальної картини, то існує дві версії. В балеті «Єгипетські ночі» Амун отримав замість яду, снодійне, а в наступній інтерпретації, Дягілев переконав балетмейстера Фокіна закінчити картину трагічною смертю хлопця.

У 1909 році балет «Єгипетські ночі» був представлений у Маріїнському театрі. Роль Амуна зіграв сам хореограф – Михайло Фокін. Згодом цей спектакль

зображувався на театральних сценах, навіть телеекранах, продовжуючи викликати захват у людей різних країн.

Темі найвідомішої жінки античності присвятив свій хореографічний твір і балетмейстер, по сумісництву найвідоміший артист Кубані. Назвавши двоактний балет «Таємниці Клеопатри», Мелкон Хачікян (Массо), як і видатні митці, при створенні своїх хореографічних робіт, користувався фантазією та власним баченням цариці Єгипту. Для того, щоб глядачі змогли повністю насолодитися атмосферою Стародавнього Єгипту, отримати ще більше уявлення про правління могутньої володарки, а також про любовні, але трагічні стосунки, постановник скористався розмаїттям музичного супроводу.

Для спектаклю художник-костюмер Наталія Борисенко зшила велику кількість костюмів, які вражають яскравістю та різноманіттям. Також чималий внесок зробила Жанна Валяєва, створивши декорації вражаючих розмірів, як наприклад архітектуру епохи римської імперії, а також сфінкса, який ефектно з'явився на початку балету.

Массо як артист балету, також приймав участь у спектаклі, зігравши роль Цезаря. Цю постановку доповнили відомі танцівники: Карен Мачкалян, Михайло Маліков, Аліса Рибка, зігравши головних героїв – Марка Антонія, Октавіана і звичайно Клеопатру.

Створюючи хореографічну постановку, балетмейстер-автор за допомогою, сперш отриманих теоретичних знань, а вже потім сюжету й хореографії, на гідному рівні відтворив побут єгипетського народу, а також історичні події з життя величної цариці. Що стосується самої хореографії, то кубанська філармонія ніколи не прославлялася високим рівнем класичної школи, проте балетмейстер зміг вдало використати складні підтримки. Тож балет цікавий не лише для пізнання історії, а й для отримання естетичного задоволення.

Ще одним внеском у хореографічне мистецтво є спектакль «Антоній та Клеопатра». Першим балетмейстером стала Марія Лазарева, проте найбільше

враження змогла справити дебютна хореографічна вистава, створена під керівництвом обдарованого танцівника – Ігоря Чернишова. Саме він зміг видозмінити традиційну класичну хореографію й показати світові своє нововведення в розвиток композиційних елементів. Завдяки монтажу та графіки, виразніше зобразив героїв, їх рухи, пози.

При створенні головних персонажів, Чернишов знайшов своє натхнення в артистах Кіровського театру – Джоні Марковському та Аллі Осипенко. Але в спектаклі приймали участь не вони, а Василій Островський та Валентина Муханова.

Перша прем'єра відбулась у 1965 році в Малому театрі опери та балету. Музичний супровід до балету був написаний молдавським композитором та народним артистом – Едуардом Лазаревом.

Основою для сюжетних ліній стала трагедія, написана Вільямом Шекспіром, тому спираючись на першоджерело, зберігся сюжет та головні герої.

Але, не зважаючи на це, в образі Клеопатри по особливому випромінювалась трагічність, як кохання, так і шляху до влади. Через політичні, так і любовні інтриги, її почуття постійно змінювались від пристрасті до ревності, від гніву до відчаю, а її тіло та емоції це дуже виразно та вражаюче відображало.

Нехай спектакль Чернишова не отримав відзнаки, проте зігравши на сценах театрів близько 120 разів, він зробив вагомий внесок у розвиток радянського балету.

Висновки до першого розділу

Ознайомившись та проаналізувавши, як теоретичний, так і відеоматеріал, було з'ясовано, що історія та культура Давнього Єгипту значно вплинула на розвиток сучасного мистецтва.

За всі роки правління різних фараонів, єгипетський народ подарував світові величезну кількість шедевральних витворів мистецтва. Так як в їхньому житті значне місце займала релігія та міфологія, це безсумнівно відобразилося на мистецтві. Яскравим прикладом є спорудження храмів, гробниць на честь богів, а також возведення їх образів у скульптурі та настінному живописі. Більшість археологів та єгиптологів посвятивши свій час дослідженням, дійшли висновків, єгиптяни намагалися створити речі не тільки привабливими, а й корисними та практичними у використанні. Досі залишається таємницею, як, найвідомішій цариці Єгипту – Клеопатрі, не будучи еталоном краси, з легкістю вдавалося затьмарювати розум багатьох чоловіків.

Вже декілька століть ця видатна жінка надихає діячів, як наукових, так і мистецьких сфер, на створення різноманітних робіт. Існує багато зразків пов'язаних з тематикою, як окремо Клеопатри, так і загальної історії та культури Давнього Єгипту.

В культурних галузях зберігаються та продовжують створюватися витвори мистецтва. Композитори складають нові музичні твори, балетмейстери та хормейстери – балети, опери, спектаклі, мюзиклі. З кожним роком майстри образотворчого мистецтва присвячують свої картини, скульптури, а режисери поповнюють кіномистецтво новими вражаючими фільмами та мультиплікаціями.

Таємничий образ останньої цариці-фараону - Клеопатри став джерелом натхнення і хореографічної картини «Цариця Єгипту». Але перш ніж створити танцювальну постановку, необхідно було визначитись як з музичним супроводом, так і сюжетом. Допомогли в цьому чіткіше розібратися літературні джерела та творчі здобутки кіномистецтва. Фільм «Клеопатра» 1963 року, з участю Елізабет Тейлор став поштовхом для створення майбутньої балетмейстерської роботи.

Отже, можна дійти висновків, що теоретичний та відеоматеріал стане гарним підґрунтям для створення майбутньої хореографічної постановки.

РОЗДІЛ 2.

ХУДОЖНЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ

2.1 Лібрето

Період правління найвідомішої цариці Єгипту – Клеопатри, 48-30 роки до н.е. Події відбувалися в Римі та місті – Александрія.

Дізнавшись про війну між єгипетськими наслідниками престолу - Клеопатрою та її молодшим братом Птолемеєм XIII, полководець Гай Юлій Цезар зі своїм військом, направляється з Риму до Александрії. У склад його

війська входять Марк Антоніо та племінник Цезаря – Октавіан. У майбутньому вони вплинуть на розвиток подій.

Тільки що прибулого правителя Риму, в одному з приміщень палацу, зустрічає приваблива Клеопатра, зі своїми служницями. Побачивши царицю, яка була вдягнена у легке золоте вбрання, елементом якого була хустка, зроблена з найдорожчої тканини на Сході, затамував подих від її краси. Після того, як вона зняла тканину, він з першого погляду закохався в неї. Так у них розпочалося кохання, а через два роки в них народився син, якого назвали Цезаріон.

Тим часом у Римі почався бунт, у зв'язку з тим, що їх правитель весь час проводив з Клеопатрою. Дізнавшись про це, Цезар був змушений уїхати.

Група змовників вирішили втілити свій план, як тільки приїде полководець. Цезаря привітно зустрічають, а один з них жорстоко та підло вбиває його, завдавши багато ударів ножом. Марк Антоніо не був учасником змови, тому побачивши, намагався його врятувати.

А саме в цей час слідом до Риму приїхала Клеопатра. Дізнавшись про смерть коханого, падає у відчаї. Тіло забирають на поховання. Морально вбиту царицю, намагається підтримати друг Цезаря – Марк Антоніо. У нього вдається її заспокоїти й трапляється те, чого вони навіть не могли уявити. Між ними спалахнули почуття любові. Але, як відомо, він закохався, коли їй було чотирнадцять років. Тож наступні одинадцять років, наповнені любові, вони провели в єгипетському місті – Александрія.

Але одного дня посол приносить звістку, що Октавіан, раніше згаданий племінник Цезаря, проголосив їм війну. Закохані прощаються, Марку виносять обладунки та особистий меч, він уходить.

Розпочинається шалений бій Марка Антонія з Октавіаном. У цей час розгублена цариця, переживає за свого коханого.

Події переносяться до палацу Клеопатри в Єгипті. Октавіан заходить до покоїв цариці та кидає до її ніг, меч, який означає, що вони програли, а Марк

убитий. Правителька намагається його зачарувати, для того щоб уникнути страти, але це не допомогло. Він вийшов з кімнати, залишивши її одну.

Тим часом до Клеопатри зайшли дві служниці з отрутою. Випивши його, цариця засинає вічним сном. Одразу після цього, прислуги зробили так само, у честь вірності своїй правительки. Цим вчинком могутня Клеопатра показала, що ніколи й ніким не буде переможена.

2.2 Форма, жанр, різновид та стилістика.

Ідейно-тематичний аналіз

Форма – хореографічна картина.

Жанр – історична драма.

Різновид та стилістика – сучасна хореографія на основі модерну, з поєднанням рухів, які притаманні епохи Єгипту.

Місце дії – Рим та єгипетське місто – Александрія.

Тема – розповідь про непереможну Клеопатру. Зображення періоду правління цариці та її любовних стосунків із римськими полководцями, а саме Юлієм Цезарем та Марком Антонієм.

Ідея – показати образ сильної непереможної жінки, яка поважає себе. Заклик до жінок все брати у свої руки та не сподіватися, що чоловік вирішить їх проблеми.

Сюжет: римський полководець їде зі своїм військом до Александрії. У палаці зустрічає найвідомішу єгипетську царицю – Клеопатру. Закохується в неї з першого погляду. Через два роки в них народжується син. Юлію Цезарю повідомляють, що в Римі почався бунт, через його постійне знаходження з Клеопатрою. Як тільки він приїхав, група змовників його вбивають ножем. Про це дізналась єгипетська правителька, яка приїхала слідом та падає у відчай. Її намагається підтримати друг Цезаря – Марк Антонію, котрий був закоханий у неї ще раніше. У цей момент у них спалахують почуття закоханості. Після смерті

Юлія Цезаря, разом повернулися до Александрії, де провели одинадцять років у любові. Вони отримують звістку, що племінник вбитого – Октавіан, оголосив їм війну. Марк, отримавши обладунки та особистий меч, уходить на війну, у цей час правителька Єгипту хвилюється за свого коханого. Відбувається бій між Марком Антонієм та Октавіаном. До Клеопатри зайшов племінник Юлія Цезаря, кинув меч загиблого Марка. Аби не бути зганьбленою, цариця випиває отруту й вмирає. Служниці вчинили так само, у знак вірності могутній Клеопатрі.

Надзавдання – наголошення жінкам любити в першу чергу себе, бути самодостатньою. В жодному разі не покладатися на чоловіків, а все робити власноруч.

Конфлікт – боротьба між почуттями любові та залишатися могутнім, але самотнім, яка яскраво зображена в образі цариці Клеопатри. Конфліктні лінії:

Психологічний конфлікт:

- Між Клеопатрою та Цезарем;
- Між Клеопатрою та Марком Антонієм;
- Між Клеопатрою та Октавіаном.

Соціальний конфлікт:

- Між Юлієм Цезарем та римським народом;
- Між Марком Антонієм та Октавіаном.

Наскрізна дія – сюжетна лінія любові та вміння Клеопатри зачарувати будь-кого. Це показано на сцені дуетами, наповненими почуттям єгипетської цариці між Юлієм Цезарем, а згодом Марком Антонієм.

Контрдія – Октавіан, хоче принизити царицю Клеопатру, змусивши поклонитися йому. Цариця до останнього бореться за свій величний статус, тим самим зобразивши свою непереможність.

2.3 Композиційно-архітектонічна побудова

Експозиція: римський полководець – Юлій Цезар направляє з своїм військом до Александрії. Зустріч з Клеопатрою в палаці.

Зав’язка: між Клеопатрою та Цезарем виникає любов. У них народжується дитина.

Розвиток дії: Юлій Цезар прибуває у Рим, де група змовників, його вбивають. Дізнавшись про смерть коханого, Клеопатра впадає у відчай.

У цей час вона знайомиться з другом Цезаря – Марком Антонієм, вони закохуються в один одного. Разом повертаються до Александрії.

Кульмінація: Клеопатрі та Марку оголошує війну племінник Цезаря – Октавіан. Марк прощається з коханою, бере свій меч та уходить.

Розпочинається бій між Марком та Октавіаном. У цей час Клеопатра у відчаї, хвилюється за свого чоловіка.

У покої цариці заходить племінник Цезаря. Кидає до її ніг меч, поверженого Марка Антонія.

Розв’язка: як тільки Клеопатра залишилася одна в покоях, до неї прийшли служниці, які принесли їй отруту. Цариця випиває її, у наслідок чого вмирає. Служниці вчинили так само.

2.4. Сценарно-композиційний план

Танець (епізод)	Виконавці	Світло	Декорації	Реквізит	Музичний матеріал	Хронометраж
1. Юлій Цезар зі своїм військом направляє ся до	Танцівник и (5 хлопців)	Яскраве денне світло	На проект орі зображення пустелі	-	Уривок з пісні Bakshasar - ANVBIS	0:54

Александрії						
2. Знайомство та кохання Клеопатри та Юлія Цезаря	Танцівник и (3 дівчини, 1 хлопець)	Яскрав е денне світло	На проект орі зображ ення палацу Клеопа три в Єгипті	Хустина для Клеопатр и	Уривок з пісні The Dolls - Buttons	1:56
3. Змова групи римлян проти Юлія Цезаря, його вбивство	Танцівник и (5 хлопців)	Яскрав е денне світло, один промін ь на Юлія Цезаря, червон е світло	На проект орі зображ ення приміщ ення Римськ ої Ради	Ніж	Уривок з пісні Woodkid – Iron (Instrument al)	1:11
4. Страждання Клеопатри за Юлієм Цезарем; закоханість	Танцівник и (1дівчина, 5 хлопців)	Один промін ь на Клеопа тру, затемн	На проект орі зображ ення військо	Мечі, свиток, хустина	Уривок з пісні 2WEI – Survivor, накладени й звук	1:21

у Марка Антонія; війна між Марком Антонієм та Октавіаном		ене світло	вого бою		військовог о бою з мечами	
5. Страждання Клеопатри; прихід Октавіана; смерть Клеопатри та служниць	Танцівник и (3 дівчини, 1 хлопець)	Затемн ене світло, один промін ь на Клеопа тру, червон е світло	На проект орі зображ ення палацу Клеопа три в Єгипті	Меч, склянка з отрутою, трон цариці	Уривок з пісні 2WEI - Toxic	2:09

2.5. Дійові особи та їх характеристика

Клеопатра – вродлива струнка дівчина, цариця Єгипту. Має темне коротке волосся, очі підкреслені великою чорною стрілкою. Володіє величним, але в той же час звабливим та м'яким характером. З легкістю могла закохати в себе будь-якого чоловіка. Вчинила самогубство, у знак своєї непереможності.

Юлій Цезар – чоловік, літнього віку, середньої статури. Найвидатніший римський полководець. Має твердий та мужній характер. Став першим коханням Клеопатри.

Марк Антоніо – чоловік, гарної статури, майже одного віку з Клеопатрою. Має пихатий, самовпевнений, велелюбний характер. Чоловік Клеопатри, який виявився справжнім коханням цариці. З легкістю піддається спокусам.

Октавіан – імператор Римської імперії, племінник Юлія Цезаря. Молодий чоловік, середньої статури. Має жорстокий, мстивий характер. Бажав показати народу повержену та зганьблену Клеопатру, але не вдалося через її самогубство.

Другорядні герої:

Служниці Клеопатри – вродливі молоді дівчата, стрункої статури. Мають покірний та вірний характер.

Воїни Юлія Цезаря та Марка Антонія – парубки гарної статури. Мають войовничий, відданий та вірний характер. Захищають своїх полководців.

Посол – чоловік середньої статури. Виконує задачу, передавання своїм правителям інформації чи якихось речей.

2.6. Характеристика музичної основи хореографічного твору

I частина.

Темп: Moderato (помірно); розмір 4/4; лад мінорний; форма одночасна.

II частина.

Темп: Moderato (помірно); розмір 4/4; лад мінорний; форма куплетна.

III частина.

Темп: Allegro (скоро); розмір 4/4; лад мінорний; форма одночасна.

IV частина.

Темп: Adagio, Allegro (повільно, скоро); розмір 2/4; лад мінорний; форма двохчасна.

V частина.

Темп: Largo (широко); розмір 4/4; лад мінорний; форма куплетна.

2.7. Сценографія

Умови виконання:

1. Сцена середнього розміру
2. Обов'язкова наявність центральних та бокових куліс, сквізних
3. Завіса на авансцені
4. Світлове оформлення
5. Відеокамера
6. Наявність екрану на задньому плані

Реквізит:

1. Хустка
2. Ніж
3. Мечі
4. Склянка
5. Трон

Світлове оформлення:

1. Яскраве біле світло
2. Центральний промінь (контрсофіт)
3. Світлове затемнення
4. Червоне світло

Костюми:

Костюм Клеопатри – легка сукня золотого кольору з вишивками єгипетського орнаменту, золоті прикраси на шиї та голові. (Додаток К)

Костюм Юлій Цезар – біла довга туніка, зверху червона накидка через плече, пояс, лавровий вінок. (Додаток Л)

Костюм Марк Антоніо – біла коротка туніка, елементи римських обладунків, бордовий плащ. (Додаток М)

Костюм Октавіан – біла довга туніка, фіолетова накидка через плече.
(Додаток Н)

Костюм Служниць Клеопатри – легка шифонова сукня з поясом.
(Додаток П)

Костюм воїнів Юлія Цезаря та Марка Антонія – зшиті шкіряні смуги, імітують металеві обладунки, які захищали від поранень, позаду прикріплений плащ, на голові шолом. (Додаток Р)

Костюм Посол – довге біле простирадло замотане навколо тулуба.
(Додаток С)

ВИСНОВКИ

На основі ознайомлення з теоретичним та відео матеріалом про історію та культуру Давнього Єгипту, була поставлена бакалаврська робота «Цариця Єгипту».

Ознайомившись з теоретичним та відео матеріалом, знайдена інформація стосовно культури та історії Давнього Єгипту, традицій та релігії народу, як все це змінювалось і розвивалось протягом декількох тисячоліть. Також знайдено

багато відповідей на питання щодо головних життєвих подій найвідомішої цариці – Клеопатри в роки її правління.

Проаналізувавши різні сфери мистецтва, зроблений підсумок, що образ єгипетської правительки актуальний і на сьогоднішній день. Майстри продовжують надихатися величністю та таємничим життям цієї жінки, зображуючи її на своїх картинах, скульптурах, а композитори присвячувати їй нові музичні твори. Спираючись на культуру єгипетського народу та тенденції, які сформувала Клеопатра, дизайнери роблять внесок у свої витвори мистецтва, а конкретніше одяг. Створюючи свої колекції, вони роблять акценти на ієрогліфи, золоті прикраси, які любила сама Клеопатра, принти та фасони, котрі були актуальні в період Стародавнього Єгипту.

Вагомий внесок у сферу кіномистецтва зробили й режисери, знявши велику кількість фільмів та мультсеріалів, присвячених розкриттю таємниць цариці Єгипту, але лише одному присвятили номінацію на Оскар. Кінофільм «Клеопатра», створений 1963 року, став найвідомішим та найдорожчим в історії Голівуда, режисером був Джозеф Манкевич. А глядачеві найбільше запам'яталася талановита акторка Елізабет Тейлор, яка зіграла головну роль – Клеопатри. До того ж цей вражаючий фільм став джерелом творчої роботи «Цариця Єгипту».

Що стосується танцювального мистецтва, то на сценах різних країн показано безліч хореографічних балетів, спектаклів, мюзиклів із використанням образу непереможної цариці Клеопатри. При складанні сюжету, частіше за всього, беруться любовні стосунки цариці з Юлієм Цезарем та Марком Антонієм. Найяскравішим прикладом таких вистав стали «Єгипетські ночі» - балетмейстер Михайло Фокін, «Таємниці Клеопатри» - Мелкон Хачікян та «Антоній та Клеопатра» - Ігор Чернишов.

У хореографічній картині «Цариця Єгипту» розповідається про непереможну Клеопатру, період її правління та любовні стосунки з римськими

полководцями, а саме Юлієм Цезарем та Марком Антонієм. Також ця робота є закликом до жінок не сподіватися, що чоловік вирішить усі питання.

Перш ніж обрати костюми до героїв цієї постановки, була проведена аналітична робота щодо одягу, притаманному епохи Давнього Єгипту. Також впливали на вибір витвори мистецтва, такі як живопис, скульптура та особливо приклади одягу в кінострічках.

Музичний матеріал був підібраний відповідно до теми та стилістики даної творчої роботи та яскраво відтворив образи головних героїв.

Отже, створена хореографічна картина «Цариця Єгипту» є цілісним танцювальним номером, не може бути поділена та використовуватися як окрема самостійна хореографічна постановка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вілсон Д. А. Культура Стародавнього Єгипту. Матеріальна та духовна спадщина народів долини Нілу. Київ : Центрполіграф, 1951. 416 с.
2. Зарипов Р., Валяєва Е. Драматургія і композиція танцю. Москва : Лань, Планета музики, 2015р. 54 с.
3. Кацнельсон І. С. Культура Стародавнього Єгипту. 1976. 315-412 с.
4. Коростонцев М. А. Релігія Стародавнього Єгипту. 1976. 47 с.

5. Меліхов А. В. Мистецтво балетмейстера. Композиція і постановка танцю Єкатеринбург, 2015. 128 с.
6. Сорочинська Н., Мартинюк О. Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс) : підручник для 6 класу. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2019. 224 с.

Електронні ресурси

1. Балет про кохання та таємниці Клеопатри. URL : <https://kubantoday.ru/balet-o-lyubvi-i-tajnakh-kleopatry/> (дата звернення : 19.04.2022).
2. Давній Єгипет. URL : <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=1849> (дата звернення : 18.02.2022).
3. Клеопатра. URL : https://otherreferats.allbest.ru/history/00172944_0.html. (дата звернення : 02.03.2022).
4. Клеопатра. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Клеопатра#Литература/> (дата звернення : 02.03.2022).
5. Клеопатра в балеті і музиці. URL : <https://biography.wikireading.ru/246544> (дата звернення : 16.04.2022).
6. Культура Стародавнього Єгипту. URL : <http://referat-ok.com.ua/work/kultura-starodavnogo-iegiptu-2/> (дата звернення : 12.02.2022).
7. Культура та релігія Стародавнього Єгипту. URL : https://revolution.allbest.ru/culture/00460849_0.html (дата звернення : 12.02.2022).
8. Останній фараон Єгипту: таємниці життя Клеопатри. URL : <https://www.hroniky.com/news/view/13641-ostannii-faraon-iehyptu-taiemnytsi-zhyttia-kleopatry> (дата звернення : 05.03.2022).
9. Клеопатра (фільм 1963). URL : [https://wreferat.baza-referat.ru/Клеопатра_\(фільм_1963\)//](https://wreferat.baza-referat.ru/Клеопатра_(фільм_1963)//) (дата звернення : 15.04.2022).

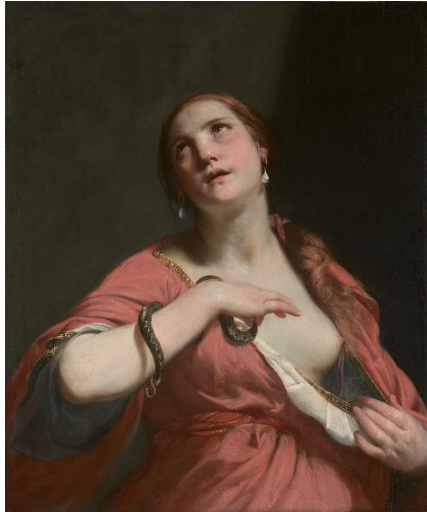

10. Стародавній Єгипет очима дизайнерів: як образ Клеопатри вплинув на індустрію моди. URL : <https://saltmag.ru/fashion/trends/5539-drevnij-egipet-glazami-dizajnerov-kak-obraz-kleopatry-povlijal-na-industriju-mody/> (дата звернення : 15.04.2022).
11. Ця цікава Клеопатра. URL : <https://ru-royalty.livejournal.com/8859904.html> (дата звернення : 02.03.2022).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ДОДАТОК Б

ДОДАТОК В

ДОДАТОК Г

ДОДАТОК Д

ДОДАТОК Е

ДОДАТОК Ж

ДОДАТОК К

ДОДАТОК Л

ДОДАТОК М

ДОДАТОК Н

ДОДАТОК П

ДОДАТОК Р

ДОДАТОК С

